

Doktori (Ph.D.) értekezés tézisei

**Az időskorúak nyelvhasználatát és
idegennyelv-tanulását befolyásoló tényezők**

Írta:

Fülöp Erzsébet Mária

Témavezető: Dr. Szépe Judit

Pécsi Tudományegyetem
Nyelvtudományi Doktori Iskola
Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Program

Pécs

2013

Az értekezés témája és céljai

Kutatásom feltáró jellegű, melyben elsősorban azt szeretném megvizsgálni, hogy bizonyos tényezők hogyan befolyásolják az általam vizsgált időskorúak nyelvhasználatát és idegen-nyelvtanulását. Az olyan nyelvhasználatot befolyásoló tényezőket igyekszem bemutatni, amelyek fontos szerepet tölthetnek be az időskorúak esetében. Ilyenek például a kognitív képességek, a memória, a felejtés, valamint az életkor, az aktivitás és az iskolai végzettség. Ezen kívül a fiatalabb korosztályhoz hasonlóan ők is rendelkeznek nyelvi attitűdökkel, melyek szintén befolyásoló tényezők lehetnek a nyelvhasználatot illetően. Az idegennyelv-tanulást befolyásoló tényezők közül elsősorban a nyelvi attitűdöket, a nyelvtanulási stratégiákat vizsgálom, és arra is kíváncsi vagyok, hogy hogyan követhetők nyomon olyan tényezők, mint a memória működése és olyan nyelvhasználati jellemzők, mint a kreativitás, a „nyelvem hegyén van” jelenség, a bőbeszédűség, a nyelvi interferencia, vagy a kódváltás. Ezen kívül azt is megvizsgálom, hogy a tanulók milyen gyakorisággal nyújtanak egymásnak segítséget a nyelvtanulásban, és hogy valamilyen összefüggés kimutatható-e a nyelvórai aktivitás, valamint a tanulási szituációval és a nyelvtanulással kapcsolatos pozitív attitűdök között.

Kvalitatív jellegének köszönhetően kutatásom célja nem az, hogy általános érvényű tanulságokat vonjak le az időskorúak nyelvhasználatát, nyelvtanulását illetően, hanem az, hogy a nyelvhasználatot és a nyelvtanulást befolyásoló tényezőket, valamint nyelvtanulási jellegzetességeket mutassak be az általam megvizsgált időskorúak esetében.

Az időskorúak nyelvét Magyarországon is vizsgálták (lásd Balázs, 1993; Bóna, 2010, 2011, 2012; Gocsál, 2000; Gósy, 2001; Menyhárt, 2000) azonban tudomásom szerint olyan tényezőknek az időskorúak nyelvhasználatára tett hatását nem vizsgálták, mint amilyen az aktív életmód és iskolai végzettség.

A szakirodalom (pl. Bahrick, 1984; Clyne, 1977, 1982; de Bot és Clyne, 1989; de Bot és Lintsen, 1986; de Bot és Stoessel, 2000) az idős emberek idegennyelv-tanulásának vizsgálatát a nyelvmegtartás, a nyelvi felejtés vagy nyelvvesztés szempontjából közelítette meg a korábbi években. Újabban Polonyi (2013) vizsgálta az idős emberek idegennyelv-tanulását, melyben a szó- és nyelvtani szabálytanulást vetette górcső alá egy mesterséges nyelv tanulásának kezdetén, azaz a nyelvtanulási folyamat első óráiban. Olyan kutatásról viszont nincs tudomásom, amelyben az időskorúak idegennyelv-tanulását nyelvórákon, a tanulás folyamatában vizsgálták hónapokon át. Az én kutatásom hiánypótló ebből a szempontból, hiszen

időskorúaknak tartott saját nyelvóráimon gyűjtöttem a vizsgálati adatokat, melyek segítségével betekintést nyerhetünk az idős tanulóim nyelvtanulási folyamatába. Ebben a folyamatban különféle tanulási jellegzetességek, sajátosságok bontakoznak ki, és nyomon követhetők olyan tényezők is, amelyek befolyásolni képesek a nyelvtanulást.

Az értekezés felépítése

Az értekezés négy fő részre oszlik. A Bevezetés után a 2. fejezetben mutatom be az értekezésben szereplő vizsgálataim elméleti háttérét. A 3. fejezetben ismertetem azokat az empirikus vizsgálataimat, amelyeket magyar időskorú és fiatal adatközlőimmal végeztem. Az értekezést a Következtetések rész zárja. Az értekezés felépítését lásd az 1. táblázatban.

A szakirodalmi áttekintést tartalmazó rész első alfejezetében (2.1) ismertetem az időskor általános és nyelvi-kommunikációs jellemzőit, ezen belül az öregedés fizikai, szellemi, kognitív jellemzőit tárom fel, majd pedig a memória, memóriaműködés, valamint az időskorúak nyelvi jellemzőinek és kommunikációs készségeinek bemutatására is vállalkozom. A második (2.2) alfejezetben a nyelvi attitűdök elméleti háttérére, ezen belül néhány nyelvi attitűd vizsgálatra reflektálok. A harmadik (2.3) alfejezetben pedig a nyelvtanulás szakirodalmi bemutatását a vizsgálatomban fő szerepet játszó nyelvtanulói személyiség, valamint a nyelvtanulók egyéni különbség változóin keresztül közelítem meg. Ezek a változók a nyelvtanulási motiváció, az attitűdök, a nyelvtanulási stratégiák, a kreativitás, a tanulói hiedelmek. Végül pedig kitérek az életkor második vagy idegennyelv-tanulásban betöltött szerepére is, hiszen az időskorúak esetében más változókkal együtt az életkor is fontos szerepet tölthet be a nyelvtanulásban.

Az empirikus vizsgálataimat bemutató 3. fejezet három részre és azon belül öt alfejezetre oszlik. Az itt ismertetett hat vizsgálat kvalitatív jellegű. Az első részben (3.1) két kérdőíves attitűdvizsgálat keretében a megvizsgált időskorú adatközlők nyelvhasználattal és nyelvtanulással kapcsolatos véleményeinek a bemutatására vállalkozom. A második részben (3.2) bemutatom azt a három időskorúakkal és fiatalokkal végzett vizsgálatot, amelynek keretében olyan nyelvi jellemzőket vizsgálok, mint a lexikális elemeknek a mentális lexikonban való hozzáférése, valamint írott és szóbeli narratívák nyelvi kreativitása. Mindhárom vizsgálatban adatgyűjtő eszközként képeket használtam különböző személyeket és tárgyakat ábrázoló képek megnevezése, valamint a bemutatott egy-egy kép alapján készült írott és szóbeli narratívák létrehozása céljából. A harmadik részben (3.3) az időskorú és főiskolás nyelvtanulóim néhány idegennyelv-tanulási jellegzetességét igyekszem feltárni. Az idegennyelv-tanulási és nyelvhasználati jellemzők keretében kitérek a következők vizsgálatára: a nyelvi interferencia, a bőbeszédűség, a „nyelvem hegyén van” jelenség, a feladatok gyors értelmezése anyanyelvre való fordítással. Ezt követően nyelvvel és nyelvtanulással kapcsolatos attitűdök, valamint nyelvtanulási és nyelvhasználati stratégiák

feltárását tűzöm ki célul. A nyelvtanulási és nyelvhasználati stratégiák közül megvizsgálom a kognitív, a metakognitív, a társas-érzelmi, a visszaszerzési/visszakeresési, valamint a kommunikációs stratégiákat. Mindezeknek a nyelvtanulási jellegzetességeknek a feltárására a saját angol nyelvóráimon (diktafon segítségével) készült hangfelvételek szövegátiratai szolgálnak.

Az empirikus vizsgálataim felépítése a következő: bevezetés, a vizsgálat módszertani ismertetése, eredmények és összefoglalás/következtetés. A bemutatott vizsgálatok közül három (az első, a harmadik és a hatodik) rövid szakirodalmi áttekintést is tartalmaz.

1. Bevezetés

2. Időskorúak, a nyelv és a nyelvtanulás

2.1. Az időskor általános és nyelvi-kommunikációs jellemzői

– Az öregedés fizikai és szellemi jellemzői

Az öregedés kognitív jellemzői; a memória; a tanulás; a felejtés; a figyelem

– Az időskor nyelvi jellemzői a beszédmegértés és a nyelvi produkció tekintetében; kommunikációs készségek

2.2. Nyelvi attitűdök

2.3. Nyelvtanulás

– A nyelvtanulók egyéni különbség változói: nyelvtanulási motiváció, attitűdök, nyelvtanulási stratégiák, kreativitás, tanulói hiedelmek

– Az életkor szerepe a második vagy idegennyelv-tanulásban

3. Magyar időskorú és fiatal adatközlőkkel végzett empirikus vizsgálatok

3.1. Attitűdvizsgálat

3.1.1. 60 év fölöttiek véleménye a saját és a fiatalok nyelvhasználatáról

3.1.2. Időskorú nyelvtanulók véleménye a nyelvről és nyelvtanulásról

3.2. Nyelvi jellemzők az életkor tükrében

3.2.1. Lexikális elemekhez való hozzáférés a mentális lexikonban (különös tekintettel egy időskori nyelvi jellemző, a „nyelvem hegyén van” jelenségre)

3.2.2. Nyelvi kreativitás: Kreativitás és nyelvi különbségek magyar időskorúak és fiatalok angol és magyar nyelvű írott narratíváiban

3.2.3. Nyelvi kreativitás: Kreativitás és nyelvi különbségek magyar időskorúak és fiatalok angol nyelvű szóbeli narratíváiban

3.3. Nyelvtanulás időskorban

4. Következtetések

A vizsgálatok bemutatása és eredményei

Az értekezésemben bemutatott hat tanulmány kvalitatív vizsgálódásnak az eredménye, mind az adatgyűjtés, mind pedig az adatok feldolgozását illetően.

A 2. táblázatban bemutatom a hat vizsgálatomhoz tartozó kutatási kérdéseket, a vizsgálat résztvevőit és az adatgyűjtő eszközöket. A következőkben pedig ismertetem a lényeges vizsgálati eredményeket.

Első vizsgálat:

60 év fölöttiek véleménye a saját és a fiatalok nyelvhasználatáról

Amint a 2. táblázat is mutatja, az első vizsgálatához tartozik az első három kutatási kérdés, melyekre a vizsgálati eredmények alapján a következő válaszok születtek:

1. Az önbevallásokon alapuló eredmények pozitív összefüggést mutattak az aktív életmód, a minél magasabb iskolai végzettség és az adatközlők saját megítélése szerint jól működő vagy kompenzációra képes memória között: az aktív életmódot folytató és a magas végzettségű időskorúak kisebb százalékánál hangzott el panasz a memóriadeficitre, és az ő esetükben előforduló deficitek alkalmával a memóriakompenzáció hatékonyabb, mint a náluk kevésbé aktív életmódot folytató, illetve a középfokú és alacsony végzettségű időskorúak esetében.

2. Az eredmények alapján pozitív összefüggés mutatható ki az iskolai végzettség és a vélt szókincsgazdagság között, hiszen nagyobb azoknak a magas iskolai végzettséggel rendelkező időskorúaknak az aránya, akik gazdagnak tartják saját szókincsüket, mint a középfokú és alacsony iskolai végzettséggel rendelkezőké. Az életkor és a szókincsgazdagság közötti összefüggés kimutatására az eredményekben szignifikáns különbségek nem születtek, viszont az kimutatható, hogy a 60-as életkorúakhoz képest kicsivel több azoknak a 70-es életkorúaknak a száma, akik a szókincsüket gazdagabbnak vélik, mint életük korábbi szakaszaiban. Ehhez képest a 60-as és a 70-es életkorúakhoz viszonyítva is kissé kevesebb azoknak a 80 év fölöttieknek a száma, akik ugyanezt gondolják saját szókincsükről.

3. Az eredmények azt mutatják, hogy a különböző iskolai végzettségű időskorúak abban is eltérnek egymástól, hogy mennyire értik meg a fiatalok nyelvhasználatát és elégedettek-e vele. A közepes végzettségűek úgy ítélik, hogy jobban megértik a fiatalok nyelvhasználatát, mint az alacsony iskolázottságúak. Azonban a közepes végzettségűekhez viszonyítva ugyanez nem mondható el a magas végzettséggel rendelkező időskorúakról. Az alacsony

2. táblázat: Az értekezésben szereplő hat vizsgálat kutatási kérdései, résztvevői és adatgyűjtő eszközei

Kutatási kérdések	Résztevők		Adatgyűjtő eszközök
Első vizsgálat: 3.1.1. 60 év fölöttiek véleménye a saját és a fiatalok nyelvhasználatáról			
<p>1. Kimutatható-e valamilyen összefüggés az aktív életmód, a minél magasabb iskolai végzettség és a jól működő vagy kompenzációra képes memória között?</p> <p>2. Az iskolai végzettség és az életkor befolyásoló tényezőknek mutatkoznak-e a szókincsgazdagságot illetően?</p> <p>3. Van-e összefüggés az időskorúak iskolai végzettsége között és aközött, hogy milyennek ítélik a fiatalok nyelvhasználatát? Más szóval, az időskorúak az iskolázottsági szinttől függetlenül egyformán megértik és elégedettek vagy elégedetlenek a fiatalok nyelvhasználatával?</p>	<p>67 időskorú</p> <p>(60–96 év közöttiek)</p> <p>átlagéletkor: 71,94 év</p>		<p>kérdőív</p>
Második vizsgálat: 3.1.2. Időskorú nyelvtanulók véleménye a nyelvről és nyelvtanulásról			
<p>4. Mi foglalkoztatja jobban a megvizsgált időskorú nyelvtanulókat: a bő és helyes szókincs, valamint a helyes kiejtés használata, vagy inkább a helyes nyelvtan alkalmazása?</p> <p>5. A megkérdezett időskorúak megítélése szerint az új nyelvi elemek (mint amilyen a szókincs és nyelvtan) tanulását segítik-e vagy gátolják a korábban tanult más nyelvek?</p>	<p>10 időskorú</p> <p>(75–93 év közöttiek)</p> <p>átlagéletkor: 82,8 év</p>		<p>kérdőív</p>
Harmadik vizsgálat: 3.2.1. Lexikális elemekhez való hozzáférés a mentális lexikonban (különös tekintettel egy időskori nyelvi jellemző, a „nyelvem hegyén van” jelenségre)			
<p>6. A képek megnevezésekor a megvizsgált időseknél gyakrabban jelentkezik-e a „nyelvem hegyén van” jelenség, mint a fiataloknál?</p> <p>7. Ez a „nyelvem hegyén van” jelenség egyformán érinti a tulajdonnevek és a köznevek felidézését időskorú és fiatal adatközlőim esetében?</p>	<p>10 időskorú</p> <p>(67–98 év közöttiek)</p> <p>átlagéletkor: 81,8 év</p>	<p>10 fiatal</p> <p>(22–40 év közöttiek)</p> <p>átlagéletkor: 33 év</p>	<p>ismeretlen személyekről, tárgyakról és közismert személyekről készült képek felismerése és megnevezése</p>

Kutatási kérdések	Résztevők		Adatgyűjtő eszközök
Negyedik vizsgálat: 3.2.2. Nyelvi kreativitás: Kreativitás és nyelvi különbségek magyar időskorúak és fiatalok angol és magyar nyelvű írott narratíváiban			
<p>8. A megvizsgált idős adatközlők írott és beszélt narratívái nagyobb nyelvi kreativitást tükröznek-e, mint a fiatal adatközlők narratívái?</p>	<p>8 időskorú (70–93 év közöttiek) átlagéletkor: 81,37 év</p>	<p>8 fiatal (25–39 év közöttiek) átlagéletkor: 31,37 év 8 tinédzser (17–19 év közöttiek) átlagéletkor: 17,87 év</p>	<p>a résztvevők kép alapján készült angol és magyar nyelvű írott narratívái</p>
Ötödik vizsgálat: 3.2.3. Nyelvi kreativitás: Kreativitás és nyelvi különbségek magyar időskorúak és fiatalok angol nyelvű szóbeli narratíváiban			
<p>8. A megvizsgált idős adatközlők írott és beszélt narratívái nagyobb nyelvi kreativitást tükröznek-e, mint a fiatal adatközlők narratívái?</p>	<p>8 időskorú (72–94 év közöttiek) átlagéletkor: 83,5 év</p>	<p>8 fiatal (22–40 év közöttiek) átlagéletkor: 32,12 év</p>	<p>a résztvevők kép alapján készült angol nyelvű szóbeli narratívái</p>
Hatodik vizsgálat: 3.3. Nyelvtanulás időskorban			
<p>9. A nyelvi interferenciák közül melyik mutatkozik erősebbnek vagy legerősebbnek az idősek és a fiatalok csoportjában? 10. A bőbeszédűség gyakrabban jelentkezik az időskorú, mint a fiatal nyelvtanulóim esetében? 11. Az időskorú és a fiatal adatközlők esetében kimutatható-e valamilyen pozitív összefüggés a nyelvórai aktivitás és a pozitív nyelvtanulási attitűdök között? 12. Kik kérdeznak gyakrabban az angol szavak helyes kiejtésére: az időskorú vagy a fiatal nyelvtanulók? 13. Az időskorúak vagy a fiatalok segítik egymást gyakrabban a nyelvtanulási folyamatban, és leginkább milyen fajta segítségnyújtással szolgálnak egymásnak az időskorú és a fiatal nyelvtanulók? 14. Az idős vagy fiatal nyelvtanulók angol nyelvhasználatában fordulnak elő gyakrabban a német, francia vagy más idegen nyelv alapú kódváltások? Milyen tényezőknek köszönhetőek ezek a fajta kódváltások?</p>	<p>10 időskorú (75–93 év közöttiek) átlagéletkor: 82,8 év</p>	<p>10 fiatal (23–39 év közöttiek) átlagéletkor: 34 év</p>	<p>időskorú és főiskolás tanulóimnak tartott saját nyelvóráimon (diktafon segítségével) készült hangfelvételek szövegátírata</p>

iskolázottságúakhoz viszonyítva a magas végzettségűeknek szinte ugyanannyi százaléka gondolja úgy, hogy néha vagy gyakran nem értik, amit a fiatalok mondanak. Ezen kívül az is kimutatható, hogy az időskorúak iskolai végzettségének a növekedésével a fiatalok nyelvhasználatával kapcsolatos nemtetszés is növekszik. Míg a közepes és magas végzettségűeknek nagyobb százaléka fejezte ki nemtetszését, és kisebb százaléka fejezte ki tetszését a fiatalok nyelvhasználatát illetően, az alacsony végzettségűek közül senki sem állította, hogy általában nem tetszik, ahogy a fiatalok beszélnek.

Második vizsgálat:

Időskorú nyelvtanulók véleménye a nyelvről és nyelvtanulásról

A 4. és az 5. kutatási kérdés a második vizsgálatához kapcsolódik. A vizsgálat főbb eredményei pedig a következőképpen fogalmazódnak meg.

4. A megkérdezett idős nyelvtanulók többsége úgy gondolja, hogy a gazdag és helyes szókincs fontos az idegen nyelv tanulásában és használatában. A vizsgálati alanyok fele, öt haladó szintű tanuló pedig azt tartja, hogy a gazdag szókincsen kívül a helyes nyelvtan használata is egyaránt lényeges szerepet tölt be. Az idős nyelvtanulóknak több mint a fele tett említést a kiejtéssel kapcsolatos nehézségeiről, és arról, hogy észreveszi, ha egy szót helytelenül ejt ki; az adatközlők felét pedig aggasztja vagy zavarja, ha egy szót helytelenül ejt ki. Ezek az eredmények arra utalnak, hogy az időskorú nyelvtanulókat nagy valószínűséggel jobban foglalkoztatja a bő és helyes szókincs, valamint a helyes kiejtés használata, mint a helyes nyelvtan alkalmazása.

5. A megvizsgált időskorúaknak több mint a fele gondolja azt, hogy a szótanulást a korábbról ismert más nyelvek szókincsé segíti, viszont csak ketten ítélik úgy, hogy egy másik nyelv nyelvtana vagy kiejtése nem szolgál segítségül, vagy éppen gátolja az új nyelvi elemek elsajátítását.

Harmadik vizsgálat:

Lexikális elemekhez való hozzáférés a mentális lexikonban

(különös tekintettel egy időskori nyelvi jellemző, a „nyelvem hegyén van” jelenségre)

A harmadik vizsgálat elsősorban azt kívánta feltárni, hogy képek megnevezésekor a megvizsgált időseknél gyakrabban jelentkezik-e a „nyelvem hegyén van” jelenség, mint a fiataloknál, valamint a „nyelvem hegyén van” jelenség egyformán érinti-e a tulajdonnevek és

a köznevek felidézését a megvizsgált időskorú és fiatal adatközlők esetében. Ennek felderítését a 6. és a 7. kutatási kérdések célozták meg, melyekhez a következő vizsgálati eredmények kapcsolódnak:

6. A megvizsgált személyek esetében a „nyelvem hegyén van” jelenség gyakrabban jelentkezett az időseknél, mint a fiataloknál.

7. A vizsgálatban az is kiderült, hogy a „nyelvem hegyén van” jelenség a tulajdonnevek és nem a köznevek aktiválásakor jelentkezett.

Negyedik és ötödik vizsgálat:

Nyelvi kreativitás: Kreativitás és nyelvi különbségek magyar időskorúak és fiatalok angol és magyar nyelvű írott narratíváiban, valamint angol nyelvű szóbeli narratíváiban

A nyolcadik kutatási kérdés megválaszolásával a negyedik és az ötödik felmérés foglalkozik. A negyedik vizsgálatban elsősorban azt kívántam feltárni, hogy a megvizsgált időskorú adatközlők angol és magyar nyelvű írott narratívái nagyobb nyelvi kreativitást tükröznek-e, mint a másik két csoport, azaz a fiatal és a tinédzser adatközlők narratívái? Az ötödik vizsgálat annak a feltárására irányult, hogy a fiatal adatközlők szóbeli narratíváihoz viszonyítva az időskorú adatközlők angol nyelvű szóbeli narratíváiban nagyobb kreativitás mutatható-e ki. Adatgyűjtő eszközként mindkét nyelvi kreativitással foglalkozó vizsgálatban egy-egy képet használtam, amelyek alapján a vizsgálati alanyoknak írott, valamint szóbeli narratívát kellett létrehozni, azaz egy olyan történetet, tündérmesét vagy azokat a gondolatokat kellett írásban vagy szóban megfogalmazniuk, amelyek a kép kapcsán eszükbe jutottak. A két vizsgálat főbb eredményei a következők:

8. A nyelvi kreativitásban nyert eredmények azt látszanak igazolni, hogy a szószám kivételével a nyelvi kreativitás változóit a használt nyelvek és a nyelvi készségek (beszéd- és az íráskészség) is befolyásolják. A vizsgálatban résztvevő idős adatközlők a szószám tekintetében bizonyultak egységesen kreatívabbnak a vizsgált fiatalokhoz képest, mind az írott, mint pedig a beszélt narratívákban. Ez annak köszönhető, hogy az idősek hosszabb angol és magyar szövegeket hoztak létre. Az angol nyelvű írott és beszélt narratívák esetében az is megállapítható, hogy a narratív mondatok tekintetében az idősek kevésbé mutatkoztak kreatívnak, mint a fiatalok. Ehhez képest az idősek magyar nyelvű írott szövegei nagyobb kreativitást tükröztek a narratív mondatok szempontjából, mint a fiatalok magyar írott

narratívái. Az is bebizonyosodott, hogy míg az időskorúaknak az angol és magyar nyelvű írott narratívái a mondatkomplexitás tekintetében nagyobb nyelvi kreativitást mutatnak, mint a fiatalok narratívái, az idősek angol nyelvű beszélt narratívái ebben a tekintetben nem tükröztek több kreativitást, mint a fiataloké. A szóismétlések szempontjából az írott magyar és a beszélt angol narratívákban tendenciaszerűen nagyobb kreativitás mutatható ki az idősek, mint a fiatalok esetében. Ezt a narratívák eltérő és összes szószámának hányadosai tükrözik.

Hatodik vizsgálat: Nyelvtanulás időskorban

A hatodik vizsgálat hivatott feltárni néhány idegennyelv-tanulási jellegzetességet az időskorú és fiatal nyelvtanulóim esetében. A vizsgálatban két időskorú és két főiskolás csoport vett részt. Vizsgálati eszközként az időskorú és a főiskolás tanulóimnak tartott saját nyelvóráim (77 nyelvóra az időskorúak és 33 nyelvóra a főiskolások esetében) szolgáltak, melyekről diktafon segítségével hangfelvételeket, majd pedig ezen felvételek alapján szövegátiratokat készítettem.

Ehhez a vizsgálatához kapcsolódnak a 9–14. kutatási kérdések. A főbb vizsgálati eredmények pedig így hangzanak:

9. A vizsgálati eredmények azt mutatják, hogy a korábban tanult idegen nyelvek közül a német és a francia nyelvek okoznak nyelvi interferenciákat a nyelvtanulók angol nyelvhasználatában, és ezek a nyelvi interferenciák gyakoribb előfordulásúak az időseknél, mint a fiataloknál. Nagy valószínűséggel ez a gyakorisági különbség nem az életkornak köszönhető, hanem annak, hogy az időskorú adatközlők intenzívebb kapcsolatban álltak és állnak a német és a francia nyelvvel, mint a fiatalok. Az is kiderült, hogy a megvizsgált adatközlők esetében a nyelvi interferenciák közül a fonológiai interferenciák a legerősebbnek, őket követik a grammatikai, majd pedig a jelentéstani interferenciák. Az a tény, hogy a grammatikai interferencia erősség szempontjából megelőzi a jelentéstani interferenciát, valószínűleg annak köszönhető, hogy amikor a tanulók célnyelvi nehézségbe ütköznek nyelvhasználatukat inkább kódváltások, mint jelentéstani interferenciák jellemzik. A kódváltások pedig messze felülmúlják a grammatikai interferenciákat is.

10. A vizsgálati eredmények szerint a bőbeszédűség gyakrabban jelentkezik az időskorúaknál, mint a fiataloknál az általam oktatott és a vizsgálatban bemutatott nyelvi csoportok esetében. A nyelvtanulás folyamán nemcsak a tanórai anyaghoz, témához fűződő

véleményeiket, gondolataikat osztották meg gyakrabban az idősek egymással, hanem a tanóra témájától független saját észrevételeiket, tapasztalataikat is szívesebben tárták fel tanuló társaiknak, tanáruknak, mint a fiatalok. Ez utóbbi témakörbe beletartoznak például a saját nyelvtanulással, nyelvtudással kapcsolatos vélemények is.

11. Az egyik időskorú kezdő szintű nyelvtanuló esetében pozitív összefüggés mutatkozott a nyelvórai aktivitás, valamint a tanulási szituációval és a nyelvtanulással kapcsolatos pozitív attitűdök között. Az időskorúak közül ez a nyelvtanuló az, aki az ő nyelvi csoportjában a legaktívabbnak bizonyult az órákon, és aki a legtöbb alkalommal fogalmazta meg pozitív attitűdjét a nyelvórával, nyelvórai feladatokkal, a nyelvtanárral kapcsolatban. Julkunen (1989) azt állítja, hogy a feladatalapú motiváció és az egyéni sajátosság (trait) motiváció meghatározóak abban a tekintetben, hogy a tanulók mennyire elszántak, kitartóak egy feladat elvégzését illetően. A vizsgálatomban szereplő legaktívabb időskorú nyelvtanuló óráról órára bizonyította a feladatokban való elszántságát és kitartását. Ezek a tények arra engednek következtetni, hogy ez az időskorú tanuló nagy valószínűséggel magas szintű feladatalapú motivációval rendelkezik.

A vizsgálatomban szereplő idősekhez viszonyítva a fiatal tanulók nyelvórákon történő szóbeli megnyilvánulásai elenyésző mértékben tükrözték a nyelvtanulásukkal kapcsolatos attitűdjeiket. Éppen ezért a nyelvórai aktivitás és a pozitív nyelvtanulási attitűdök közötti összefüggés megállapításához nem állt megfelelő mennyiségű adat a fiatalok esetében.

12. A vizsgálatban az idős nyelvtanulók tendenciaszerűen nagyobb gyakorisággal kérdeztek rá az angol szavak kiejtésére, mint a fiatal tanulók. Az eredmények azt is mutatták, hogy az idősek közül legfőképpen a kezdő szintű tanulók, a fiatalok közül pedig csak kezdő tanulók kérdeztek rá a kiejtésre. Az eredmények nem zárják ki annak a lehetőségét, hogy az időskorúak számára fontosabb a helyes és minél jobb célnyelvi kiejtés, mint a fiatalok számára. Az is nagyon valószínű, hogy a fiatalok a kiejtésnél sokkal fontosabbnak, lényegesebbnek tartják a fluenciát és a jó kommunikációs készséget. Viszont a fiatalok azért is kérdezhetnek ritkábban a kiejtésre, mert az idősekhez viszonyítva ők talán jobban bíznak a memóriájukban és abban, hogy a szavak helyes kiejtése spontán módon rögzül majd az ő esetükben.

13. A vizsgálati eredmények azt mutatják, hogy az idős tanulók tendenciaszerűen gyakrabban nyújtanak segítséget a tanuló társaiknak, mint a fiatalok. Nagy a valószínűsége annak, hogy a tanulói segítségnyújtásban nem az életkornak, hanem a csoportkohézióknak van nagyobb szerepe, azaz annak hogy mennyire összetartóak, azaz mennyire jó a tanulók közötti kapcsolat. Ezt látszik alátámasztani az a tény, hogy a fiatalok két csoportja közül csak az 1.

csoportban nyújtottak segítséget egymásnak a tanulók, ahol a csoporttagok jól ismerték egymást. A fiatalok 2. csoportjában, ahol a tanulók nem ismerték olyan jól egymást, mint a fiatalok 1. csoportjában, mindig a tanártól vártak segítséget, ha nyelvi nehézségekbe ütköztek. A segítségnyújtás gyakoriságát ugyanakkor az is befolyásolhatja, hogy milyen nyelvi szinten vannak a csoportok nyelvtanulói. Az idősek esetében a tanulók gyakoribb egymásnak nyújtott segítségnyújtása tehát valószínűséggel annak is köszönhető, hogy az idősek 1. csoportjában a tanulók nagyobb nyelvi szintkülönbséggel rendelkeznek, mint a két fiatal csoportban: a kezdő idősek nyelvi szintje a *Közös Európai Referenciakeret* (2002; Figueras és Noijons, 2009) szerint az A1 szintnek felel meg, a kezdő fiatalok nyelvi szintje pedig az A1 és A2 szint között található; a haladó idősek és fiatalok nyelvi szintje a B1–B2 szintnek felel meg.

A vizsgálatból az is kiderült, hogy az idős tanulók esetében a segítségnyújtás leggyakoribb előfordulási formája egymás nyelvi hibáinak a kijavítása, gyakoriság szempontjából ezt követi a tanulók számára ismeretlen vagy el nem érhető szavak/kifejezések megadása, majd pedig az angol nyelvi anyaggal, szókinccsel, nyelvtannal, szövegértelmezéssel stb. kapcsolatos tanulói kérdésekre adott válaszok. A fiatal tanulóknál az a fajta segítségnyújtás a leggyakoribb, amikor szavakkal, kifejezésekkel látják el tanuló társaikat, ezt követi a nyelvtani vagy mondatértelmezést segítő magyarázatok, fordítások, és a harmadik leggyakoribb segítségnyújtás nem más, mint a tanuló társak hibáinak a kijavítása.

14. Míg az időskorúak angol vagy magyar nyelvhasználatuk folyamán elég gyakran (100 alkalommal) váltottak át német vagy francia nyelvre, a fiatalok egy esetben sem alkalmaztak német, francia vagy más idegen nyelv alapú kódváltást. Ezek az eredmények is minden bizonnyal azzal magyarázhatók, hogy az időskorú adatközlőknek az életük folyamán intenzívebb kapcsolatuk volt a német és francia nyelvekkel, azaz gyakrabban használták ezeket a nyelveket iskolán vagy magánórákon kívül, mint a fiatalok.

A nyert eredmények alapján az is megfigyelhető, hogy a haladó időskorúak körülbelül egyforma gyakorisággal váltottak német (33 alkalommal) és francia (27 alkalommal) alapú kódot angol vagy magyar nyelvhasználatuk folyamán, a kezdő idősek esetében csak a német nyelvre történt kódváltás (37 alkalommal). Ezek az eredmények azzal magyarázhatók, hogy a haladó idősek közül öt tanuló, a kezdő idősek közül pedig csak a német anyanyelvű tanuló bocsátkozott ilyen fajta kódváltásba.

Összegzés

Az önbevallásokon alapuló eredmények pozitív összefüggést mutattak az aktív életmód, a minél magasabb iskolai végzettség és az adatközlők saját megítélése szerint jól működő vagy kompenzációra képes memória között. Ugyanakkor pozitív összefüggés volt kimutatható az iskolai végzettség és a vélt szókincsgazdagság között, hiszen nagyobb azoknak a magas iskolai végzettséggel rendelkező időszerűeknek az aránya, akik gazdagnak tartják saját szókincsüket, mint a középfokú és alacsony iskolai végzettséggel rendelkezőké. Ezek a fenti eredmények szociolingvisztikai jellegű vizsgálat alapján születtek, és az adatközlők neurológiai állapotáról nem készült felmérés. Más szóval, a tesztalanyaim válaszai verbális válaszoknak tekintendők, nem pedig neurológiailag alátámasztott agyműködés-produktumoknak. A pontosabb vizsgálati eredmények feltárása érdekében lényeges lenne a neurológiai vizsgálat elvégzése is, épp ezért a kutatás következő fázisában terveim szerint a neurológiai állapotot felmérő vizsgálatra is sor kerül majd.

A megvizsgált személyek esetében a „nyelvem hegyén van” jelenség gyakrabban jelentkezett az időseknél, mint a fiataloknál, és ez a jelenség nem a köznevek aktiválásakor, hanem a tulajdonnevek felidézésekor jelentkezett. A továbbiakban talán azt is érdemes lenne megvizsgálni, hogy a köznevekhez és a tulajdonnevekhez való hozzáférés, valamint ezeknek a főnévtípusoknak az agyi lokalizációja közötti összefüggés kimutatható-e az adatközlőim esetében. Ugyanis neurolingvisztikai vizsgálatok világítottak rá arra, hogy a köznevek és a tulajdonnevek eltérő helyeken őrződnek meg az agyban. Míg a konkrét és absztrakt főnevek a bal agyféltekében, a tulajdonnevek nagy része a jobb agyféltekében tárolódik (Muller és Bovet, 2002).

A vizsgálati eredmények arra utalnak, hogy az általam megvizsgált időszerűek írott és szóbeli narratívái, a vizsgált kreativitás változók szempontjából összességében nagyobb nyelvi kreativitást tükröznek, mint a fiatalok narratívái. Mindemellett megállapítható, hogy az idősek és a fiatalok nyelvi kreativitásának összehasonlításához és a részletesebb, valamint pontosabban kimutatható különbségek megállapításához további vizsgálatok szükségesek.

A kérdőíves vizsgálatban nyert eredmények azt mutatják, hogy a megkérdezett idős nyelvstanulók többsége szerint a gazdag és helyes szókincs fontos az idegen nyelv tanulásában és használatában. Ugyancsak az idős nyelvstanulóknak több mint a fele tett említést a kiejtéssel kapcsolatos nehézségeiről. Ezek az eredmények arra utalnak, hogy a megvizsgált időszerű nyelvstanulókat nagy valószínűséggel jobban foglalkoztatja a bő és helyes szókincs, valamint a helyes kiejtés használata, mint a helyes nyelvtan alkalmazása. Ezen kívül a felmérésben

résztevő időskorúaknak több mint a fele gondolja azt, hogy a szótanulást a korábról ismert más nyelvek szókincse segíti.

A nyelvtanulási jellegzetességeket feltáró vizsgálatban bebizonyosodott, hogy ugyanezeknek az időskorú nyelvtanulóknak az esetében a korábban tanult idegen nyelvek közül a német és a francia nyelvek okoznak nyelvi interferenciákat a nyelvtanulók angol nyelvhasználatában. Az eredmények arra is rámutattak, hogy ezek a nyelvi interferenciák gyakoribb előfordulásúak az időseknél, mint a fiataloknál. Az is kiderült, hogy a megvizsgált adatközlők esetében a nyelvi interferenciák közül a fonológiai interferenciák a legerősebbnek, őket követik a grammatikai, majd pedig a jelentéstani interferenciák.

A vizsgálati eredmények azt is mutatják, hogy a nyelvórákon a vizsgálatban résztvevő időskorúak bőbeszédűbbek, mint a főiskolás nyelvtanulók. A nyelvtanulás folyamán nemcsak a tanórai anyaghoz, témához fűződő véleményeiket, gondolataikat osztották meg gyakrabban az idősek egymással, hanem a tanóra témájától független saját észrevételeiket, tapasztalataikat is szívesebben tárták fel tanuló társaiknak, tanáruknak, mint a fiatalok.

Az egyik időskorú kezdő szintű nyelvtanuló esetében pozitív összefüggés mutatkozott a nyelvórai aktivitás, valamint a tanulási szituációval és a nyelvtanulással kapcsolatos pozitív attitűdök között. Ez az időskorú nyelvtanuló bizonyult a legaktívabbnak a nyelvórákon a csoport többi tagjához viszonyítva, és ő fogalmazta meg a legtöbb alkalommal pozitív attitűdjét a nyelvórával, nyelvórai feladatokkal, a nyelvtanárral kapcsolatban. A vizsgálatomban szereplő idősekhez viszonyítva a fiatal tanulók nyelvórákon történő szóbeli megnyilvánulásai elenyésző mértékben tükrözték a nyelvtanulásukkal kapcsolatos attitűdjeiket.

A vizsgálatban az idős nyelvtanulók tendenciaszerűen nagyobb gyakorisággal kérdeztek rá az angol szavak kiejtésére, mint a fiatal tanulók. Az eredmények azt is mutatták, hogy az idősek közül legfőképpen a kezdő szintű tanulók, a fiatalok közül pedig csak kezdő tanulók kérdeztek rá a kiejtésre. Az eredmények nem zárják ki annak a lehetőségét, hogy az időskorúak számára fontosabb a helyes és minél jobb célnyelvi kiejtés, mint a fiatalok számára.

A vizsgálati eredmények arra is rámutattak, hogy az idős tanulók tendenciaszerűen gyakrabban nyújtanak segítséget a tanuló társaiknak, mint a fiatalok. Nagy a valószínűsége annak, hogy a tanulói segítségnyújtásban nem az életkornak, hanem a csoportkohézióknak van nagyobb szerepe, azaz annak hogy mennyire összetartóak, azaz mennyire jó a tanulók közötti kapcsolat. A segítségnyújtás gyakoriságát ugyanakkor az is befolyásolhatja, hogy milyen nyelvi szinten vannak a csoportok nyelvtanulói.

Míg az időskorúak angol vagy magyar nyelvhasználatuk folyamán elég gyakran váltottak át német vagy francia nyelvre, a fiatalok egy esetben sem alkalmaztak német, francia vagy más idegen nyelv alapú kódváltást. Ezek az eredmények is minden bizonnyal azzal magyarázhatók, hogy az időskorú adatközlőknek az életük folyamán gyakrabban használták ezeket a nyelveket iskolán vagy magánórákon kívül, mint a fiatalok. A nyert eredmények alapján az is megfigyelhető, hogy míg a haladó szintű időskorúak körülbelül egyforma gyakorisággal váltottak német és francia alapú kódot angol vagy magyar nyelvhasználatuk folyamán, a kezdő időségek esetében csak a német nyelvre történt kódváltás.

Az értekezésben bemutatott vizsgálataim segítségével igyekeztem feltárni az időskorú adatközlők nyelvhasználati jellegzetességeit, nyelvi magatartását, képességeit, a korábbi nyelvismeretük fenntartását, és nem utolsósorban az új nyelvi elemek tanulási módját, nyelvtanulási jellegzetességeit. A vizsgálatok eredményei többek között rámutatnak arra, hogy a megvizsgált időskorúak idegennyelv-használatában is tetten érhetők olyan sajátosságok, amelyek az időskorúak nyelvhasználatára általában jellemzőek: a bőbeszédűség és a „nyelvem hegyén van” jelenség. A vizsgálatban az is nyomon követhető, hogy az időskorú nyelvtanulók is érzékelik a saját memóriadeficitüket, de ez az ő esetükben nem akadályozza őket abban, hogy kitartóak legyenek a nyelvtanulási folyamatban, és abban sem, hogy jól érezzék magukat a nyelvórákon. A nyelvtanulási folyamat az ő esetükben is tud örömteli pillanatokot szerezni, és a nyelvtanulás egyfajta szellemi aktivitásként akár hozzá is járulhat a memória minél jobb állapotban való megőrzéséhez.

Hivatkozások

- Bahrck, H. (1984). Fifty years of second language attrition: Implications for programmatic research. *Modern Language Journal*, 68. 105–118.
- Balázs Boglárka (1993). Az időskori hangképzés jellemzői. *Beszédkutatás '93*. 156–165.
- Bóna Judit (2010). Beszédtervezési folyamatok az életkor és a beszédstílus függvényében. *Magyar Nyelvőr*, 134 (3). 332–341.
- Bóna Judit (2011a). A beszédpercepció és a beszédprodukción összefüggései fiatal, idősödő és idős korban. *Gyógypedagógiai Szemle*, 39 (3–4). 221–232.
- Bóna Judit (2011b). Disfluencies in the spontaneous speech of various age groups: Data from Hungarian. *Govor*, 28 (2). 95–115.
- Bóna Judit (2012). A spontán beszéd sajátosságai idősödő, idős és matuzsálemi korban In: Markó Alexandra (szerk.) *Beszédtudomány: Az anyanyelv-elsajátítástól a zöngékezdési időig*. Budapest: ELTE és MTA Nyelvtudományi Intézete. 100–115.
- Clyne, M. (1977). Bilingualism in the elderly. *Talanya*, 4. 45–65.
- Clyne, M. (1982). *Multilingual Australia: Resources, Needs, Policies*. Melbourne: River Seine Publishers.
- de Bot, K. and Clyne, M. (1989). Language reversion revisited. *Studies in Second Language Acquisition*, 11. 167–177.
- de Bot, K. and Lintsen, T. (1986). Foreign-language proficiency in the elderly. In Weltens, B., de Bot, K., and van Els, T. J. M. (Eds.) *Language Attrition in Progress*. Dordrecht: Foris Publications. 131–141.
- de Bot, K. and Stoessel, S. (2000). In Search of Yesterday's Words: Reactivating a Long-Forgotten Language. *Applied Linguistics*, 21 (3). 333–353.
- Figueras, N. and Noijons, J. (Eds.) (2009). *Linking to the CEFR levels: Research perspectives*. Arnhem: Cito, EALTA.
- Gocsál Ákos (2000). A beszéd időviszonyai különböző életkorú személyeknél. *Beszédkutatás*. 39–50.
- Gósy Mária (2001). Szóasszociációs műveletek az életkor függvényében. *Alkalmazott Nyelvtudomány*, 1 (1). 17–30.
- Julkunen, K. (1989). *Situation- and task-specific motivation in foreign-language learning and teaching*. Joensuu, Finland: University of Joensuu Publications in Education.

- Közös Európai Referenciakeret* (2002). Strasbourg: Európa Tanács Közoktatási Bizottsága. Közoktatási Bizottság Élő Nyelvek Osztálya. Budapest: Pedagógus-továbbképzési Módszertani és Információs Központ Kht.
- Menyhárt Krisztina (2000). A beszéd temporális sajátosságai kétnyelvűeknél (kisiskoláskortól időskorig). *Beszédkutatás*. 51–62.
- Muller, B. S. and Bovet, P. (2002). Performance and reaction times in monoaural localization on first names in the horizontal plane. *Brain and Language*, 82. 1–9.
- Polonyi Tünde Éva (2013). Az idegennyelv-tanulás kezdete. Szó- és szabálytanulás fiataloknál és időseknél. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.

A témához kapcsolódó saját publikációk és tudományos munkák

- (2006) Kerekasztal-beszélgetés az időskorúak nyelvéről, kommunikációjáról és nyelvtanulásáról. *Modern Nyelvoktatás* 12 (3–4). 133–144.
- (2007) Kees de Bot – Sinfree Makoni (2005) Language and Aging in Multilingual Contexts [A nyelv és az öregedés többnyelvű szövegösszefüggésben]. Clevedon, England: Multilingual Matters. *Modern Nyelvoktatás* 13 (2–3). 113–116.
- (2008) Foreign and Second Language Learning of Aged People. [Idősek második és idegennyelv-tanulása.] In: Ludmila Braniște (szerk.) *Româna ca limbă străină – între metodă și impact cultural [A román mint idegen nyelv – a módszertan és kulturális hatás körében]*. Iași: Casa Editorială Demiurg. 633–641.
- (2009) Creativity and linguistic differences of Hungarian aged and young people in writing in EFL and Hungarian. [Kreativitás és nyelvészeti különbségek magyar idősök és fiatalok angol és magyar nyelvű fogalmazványaiban] In: Bebre, Rita. *Creative Personality. Collection of scientific papers. Vol. 7*. Riga: Scientific Institute of Creativity, Riga Teacher Training and Educational Management Academy. 181–190.
- (2010) Creativity and linguistic differences of Hungarian aged and young people in oral narratives in EFL. [Kreativitás és nyelvészeti különbségek magyar idősök és fiatalok angol nyelvű szóbeli narratíváiban.] In: Dávid Gábor Csaba, Zelényi Annamária (szerk.) *Lingua. Corvinus Nyelvi Napok. „Kreativitás és a nyelv.” 2009. szeptember 23–24. Budapesti Corvinus Egyetem, Idegen Nyelvi Oktató-Kutatóközpont, Alkalmazott Nyelvészeti Kutató- és Továbbképző Központ*. Budapest: AULA Kiadó. 229–241.
- (2011) Az idősök kommunikációja. *Gerontoeducáció. A Zsigmond Király Főiskola Gerontoeducációs Kutatóközpontjának Negyedéves Folyóirata*. 1 (3). 5–51.
http://www.zskf.hu/uploaded_bookshelf/540361d52f14eeda.pdf
- (2012a) Öregedés és lexikális hozzáférés a köz- és tulajdonnevekhez képek megnevezése alapján. In: Navracscics Judit – Szabó Dániel (szerk.) *Mentális folyamatok a nyelvi feldolgozásban. Pszicholingvisztikai tanulmányok III*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 108–115.
- (2012b) Idősök és az idegennyelv tanulás. In: Horváthné Molnár Katalin és Antonio Donato Sciacovelli (szerk.) *Az alkalmazott nyelvészet regionális és globális szerepe: alkalmazott nyelvészeti kutatások az EU magyar elnökség évében. XXI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Szombathely, 2011. augusztus 29–31*. Budapest – Szombathely – Sopron: MANYE-NYME Bölcsészettudományi Kar. 389–394.
- (2013) Idősök és fiatalok idegennyelv-tanulása. In: Tóth Szergej (szerk.) *Társadalmi változások – nyelvi változások. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Kárpát-medencében. A XXII. MANYE Kongresszus előadásai. Szeged, 2012. április 12–14. (A MANYE Kongresszusok előadásai 9.)* Budapest–Szeged: MANYE – Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. 312–317.